

“קרובים/רחוקים”: זהות אתנו־מעמדית, יחסים בין־דוריים ומעבר לבגרות יוספה טביב־כליף

מאמר זה בוחן את היחסים הבין־דוריים במשפחה דרך העדשה האתנו־מעמדית, ובייחוד את השאלה כיצד צעירים מזרחים מן המעמד הנמוך, ולעומתם צעירים אשכנזים מן המעמד הבינוני, רותמים את הקשר עם הוריהם לעבודת הזהות האתנו־מעמדית שלהם. המאמר מבוסס על ראיונות חוזרים ונשנים שנערכו לאורך זמן (בסך הכול 51 ראיונות), בשנים 2009–2014, עם 12 צעירים – מזרחים ממעמד נמוך ואשכנזים ממעמד בינוני – שלמדו בעבר בבית ספר שמימש באופן ייחודי את עקרונות האינטגרציה החברתית. ניתוח הראיונות מלמד כי הצעירים קוראים את הוריהם דרך העדשה האתנו־מעמדית מתוך צורך להתמקם חברתית כצעירים בחברה הבוגרת בישראל. הפרקטיקה הפרשנית הבולטת יותר בקרב צעירים אשכנזים מן המעמד הבינוני ומן המעמד הגבוה היא “המשכיות מעמדית בין־דורית” חרף פערי הדורות הקיימים בינם לבין ההורים. במילים אחרות, צעירים אשכנזים ממעמד בינוני וממעמד גבוה מזהים דמיון בינם לבין הוריהם ומבקשים להיאחז עד כמה שניתן במעמד החברתי שהוריהם מאיישים לצורך הבניית מעמדם־הם. לעומתם, בקרב צעירים מזרחים מן המעמד הנמוך נמצא מגוון רחב יותר של פרקטיקות/קריאות פרשניות – מדמיון להורים, המאפיין צעירים שפרויקט

* ד״ר יוספה טביב־כליף, החוג ללימודי חינוך, המכללה האקדמית לחינוך על שם דוד ילין, ירושלים, ובית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים.
דואר אלקטרוני: yosepha.tabib@mail.huji.ac.il

הניעות שלהם מורכב, ועד עבודת גבולות סמלית מול ההורים, המאפיינת בעיקר צעירים מזרחים מוביליים.

מילות מפתח: זהות אתנו-מעמדית, זהות עדתית, יחסים בין-דוריים, צעירים, מעבר לבגרות

מאמר זה בוחן את היחסים הבין-דוריים במשפחה דרך העדשה האתנו-מעמדית ומנסה לענות על השאלה כיצד צעירים אשכנזים מן המעמד הבינוני וצעירים מזרחים מן המעמד הנמוך מציגים יחסים אלו ומסבירים באמצעותם את השתלבותם בחברה הבוגרת. אמנם ספרות המחקר המוקדשת לצעירים וליחסים בין-דוריים מדגישה מאוד את עניין המשפחה, אך אופן שילובה של הזהות האתנו-מעמדית בעיצוב יחסים אלו כמעט אינו נחקר. מנגד, יש עיסוק רב בניתוח מסלולים של מעבר לבגרות המאפיינים קבוצות אתנו-מעמדיות שונות, אך ההתייחסות לזהות האתנו-מעמדית נדונה בעיקר כמשתנה המבחין בין קבוצות, ולא כקטגוריה דיסקורסיבית המגויסת באופן משתנה ל"משימות" הבגרות השונות. במאמר זה אבקש לכרוך את שני הממדים הללו יחד ולבחון הן את האופנים השונים שצעירים רותמים בהם את הקשר עם הוריהם לעבודת הזהות האתנו-מעמדית שלהם, והן את האופנים שהם מסבירים באמצעותם את מיקומם החברתי כבוגרים צעירים בהיררכיות האתנו-מעמדיות בחברה הישראלית.

כל משתתפי המחקר למדו בבית ספר המצוי בשכונה מוחלשת והיה מעניין במיוחד, לא רק משום שאימץ את האידאולוגיה של אינטגרציה חברתית, אלא משום שגם יישם אותה באופן ייחודי – בית הספר שילב בין ילדים מזרחים ממעמד נמוך מתוך השכונה לבין תלמידים מחוץ לשכונה, רובם אשכנזים ממעמד בינוני.

הנחת המוצא במחקר היא כי בוגרי בית הספר, מזרחים ואשכנזים כאחד, החלו את מסעם לבגרות כאשר זהותם האתנו-מעמדית מפורשת ומודעת והיא חלק מ"ארגז הכלים" שלהם במתן משמעות למציאות חייהם. מציאות זו עומדת בניגוד למציאות של צעירים רבים בחברה הישראלית הפוגשים את הנושא האתנו-מעמדי לראשונה בצבא או אינם פוגשים בו כלל. במחקר רואינו צעירים משתי הקבוצות הללו – מזרחים בני המעמד הנמוך מן השכונה ואשכנזים בני המעמד הבינוני-גבוה שהגיעו אל בית הספר משכונות מבוססות יותר. ניתוח הנתונים האמפיריים מבוסס על מעקב אחר המרואיינים במשך כ-6 שנים באמצעות ראיונות חוזרים ונשנים.

ניתוח הראיונות מלמד כי הפרקטיקה הפרשנית הבולטת ביותר בקרב צעירים אשכנזים מן המעמד הבינוני ומן המעמד הגבוה היא "המשכיות מעמדית בין-דורית" חרף פערי הדורות הקיימים בינם לבין הוריהם. במילים אחרות, צעירים אלו מזוהים במיון בינם לבין הוריהם ומבקשים להיאחזו במעמד החברתי של הוריהם לצורך הבניית

מעמדם־הם. לעומת זאת, צעירים מזרחים מן המעמד הנמוך נוקטים מגוון של פרקטיקות – מדמיון להורים, המאפיין צעירים שפרויקט הניעות שלהם מורכב, ועד עבודת גבולות סמלית, המזוהה יותר עם צעירים מזרחים מוביליים.

צעירים, משפחה ומיקום אתנו־מעמדי

המעבר לבגרות הוא אחד המעברים החשובים והמרכזיים במהלך החיים. בזמן זה מנסים צעירים לבסס את עצמאותם באמצעות השלמת השכלה, כניסה לשוק העבודה, עזיבת בית ההורים, בניית התא המשפחתי והתמקמות חברתית בעולם המבוגרים. ואולם, לנוכח ההתפתחויות הטכנולוגיות המואצות והשינויים העמוקים החלים כיום במבנה הכלכלי־חברתי ובמבנה התא המשפחתי הגרעיני, המעבר לבגרות נעשה מורכב וארוך יותר מאי פעם בכל הקשור לרכישת מיצב, עצמאות כלכלית וניעות חברתית (Bradley & Devadason, 2008; Furstenberg, Kennedy, McLyd, Rumbaut, & Settersten, 2004; Mayer, 2009; Newman, 2008).

הארכת תקופת המעבר לבגרות לצד התפוררותן של רשתות הביטחון שסופקו לצעירים בעבר על־ידי מנגנוני המדינה, הובילו לגידול בחשיבותם של ההון החברתי וההון התרבותי שהמשפחה מספקת לילדיה הצעירים. במילים אחרות, המשפחה הפכה לאחד ממקורות הסיוע המרכזיים בעבור צעירים (Furstenberg, 2010). ספרות המחקר ממוקדת אפוא בשני נושאים מרכזיים: האחד, בחינת פרקטיקות המספקות תמיכה בין־דורית, כגון מימון השכלה, סיוע ברכישה או בשכירה של בית או דירה, או סיוע כספי נקודתי אחר (ראו, למשל: Seltzer & Rose, 2005; Schoeni & Ronald, 2017; Bianchi, 2013); והאחר, עיסוק בהבדלים בין קבוצות אתנו־מעמדיות במעבר לבגרות (ראו, למשל: Swartz & Hendry & Kloep, 2010; Napolitano, 2015; Silva, 2012; Syed & Mitchell, 2013; O'Brien, 2009). מחקרים אלו מדגישים את חשיבותן של רשתות הביטחון שהורים מן המעמד הבינוני ומן המעמד הגבוה מספקים לילדיהם, רשתות המסייעות לצעירים לשמור על יתרון משמעותי בכניסתם לבגרות. מנגד, המחקרים מדגישים את הקושי של צעירים מן המעמד הנמוך לצלוח את המעבר לבגרות בשל אילוצים כלכליים ומשפחתיים המצמצמים את דרגות החופש שלהם בשלב זה של החיים. מחקר זה, לעומת זאת, אינו מדגיש רק פרקטיקות כלכליות או רגשיות שהורים מעניקים לילדיהם הצעירים או את העדרן של פרקטיקות כאלו, אלא בעיקר פרקטיקות שעניינן הבניה של הבחנה סמלית בין זהויות. במילים אחרות, הוא מדגיש פרקטיקות שצעירים מקבוצות אתנו־מעמדיות מבוססות ומחלשות מבקשים להבחין באמצעותן את עצמם מזהויות מחלשות של ההורים או להידמות לדור ההורים ולהתמקם במשלב הזהותי והחברתי שהם מצויים בו.

אתניות, מעמד ויחסים בין-דוריים

מחקר זה מבוסס על ההנחה כי זהותו האתנו-מעמדית של הפרט היא פרגמטית ואסטרטגית, ועל כן היא משתנה בהקשרים חברתיים שונים, לרבות בזירה המשפחתית. במילים אחרות, הזהות האתנו-מעמדית מאופיינת בגמישות לפי המקום והזמן, לפי מוטיבציות משתנות ואינטרסים מגוונים ולאור שאיפותיו של היחיד למצב את עצמו באופן אחר בכל פעם מחדש. וכך, לצד היותו "כלוא" במיקום המבני שהוא נולד ופועל בו, הפרט אוחז גם בדרגות חופש שונות המאפשרות לו בחירה בין אופני פרשנות שונים העשויים להעניק משמעויות מגוונות לזהותו ולמיקומו בחברה. אופני פרשנות אלו מתווכים דרך רפרטוארים תרבותיים ומדינתיים הזמינים לשחקנים חברתיים, והם משפיעים על עיצוב האסטרטגיות והתגובות של חברי קבוצה ועל עיצוב טיב הקשר שבין אתניות לבין מעמד (Lamont & Mizrahi, 2012).

מחקרים פנומנולוגיים שנערכו על קבוצות מזרחיות שונות מלמדים כי הדינמיקה הזוהית המרכזית היא זו של דחיית הזהות האתנית המתויגת, המזוהה לרוב עם מעמד נמוך, לטובת אימוץ שיח של מעמד בינוני, המסייע להם בתהליך הניעות החברתית (שושנה, 2013; Mizrahi, Goodman, & Feniger, 2009). במסגרת של יחסים בין-דוריים יש שתי עבודות מרכזיות העוסקות ב"קריאות" אתנו-מעמדיות. מחקרה של רון (2009) על נשים מזרחיות בפריפריה חשף הבדלים בזהות האתנית המזרחית בין אימהות בנות הדור הראשון שעלו למדינת ישראל בבגרותן, לבין בנותיהן שנולדו בעיירות הפיתוח. רון מראה כי האימהות מבססות את זהותן המזרחית על השיח הציוני והרפובליקני כדי להרחיב את השתתפותן בחברה החדשה שהגיעו אליה, ואילו בנותיהן הודפות את זהותן המזרחית ומאמצות תחתיה "זהות ישראלית" המבקשת להתרחק מן הזהות "הפרימיטיבית" ו"המדכאת", לתפיסתן, של הוריהן. אמנם עבודה זו בוחנת זהות אתנו-מעמדית במסגרת יחסים בין-דוריים, אך היא עושה זאת בקרב שני דורות מובחנים ומתוך דגש מגדרי: דור הבנות אל מול דור האימהות. עבודה נוספת היא עבודתו של הישראלי (2016) שעסק בצעירים מזרחים מן הפריפריה שהם דור ראשון להשכלה במשפחתם. הישראלי מראה כי על מנת להתקדם במשימת ההשכלה הגבוהה ולפרוץ את השעתוק הבין-דורי הצעירים מאמצים נרטיב הדומה באופיו לזה המאפיין את המעמד הבינוני, ובתוך כך הם דוחקים ומטשטשים את הזהות המזרחית הפריפריאלית של ההורים. אמנם הישראלי עסק בנקודת המבט של דור הילדים, אך הוא התמקד בניעות בין-דורית ובפרטיקות הננקטות במשפחות התומכות בניעות. גם אם דור הילדים בעבודות אלו עורך קריאה אתנו-מעמדית של דור ההורים, הרי קריאה זו היא שולית ואינה עומדת במוקד. שתי העבודות מציגות קול כמעט אחיד, ולפיו צעירים מזרחים דוחקים לשוליים את זהותם המזרחית. לעומתן, מחקר זה מבקש לחשוף מנעד רחב יותר של קריאות אתנו-מעמדיות ואת האופנים השונים של ההתמקמות החברתית. לעומת מזרחים, הכחשת האתניות קשורה בקרב אשכנזים בשמירה על מעמדם הפריבילגי. מחקרה של ששון-לוי (2008) הראה כיצד האשכנזים משתמשים בשיח כפול

המסייע להם לשמור על מעמדם הפריבילגי בחברה: מצד אחד, באמצעות פרקטיקה של סימון גבולות – בינם לבין מזרחים או בין מי שנתפס כמערבי לבין מי שנתפס מבחינתם כלא מערבי – הם משמרים את ההיררכיה התרבותית; ומן הצד האחר, על־ידי פרקטיקה של מחיקת גבולות, שהם מנטרלים דרכה את זהותם האתנית הפרטיקולרית, הם מצליחים להישאר קבוצה שקופה ולא מסומנת בחברה הישראלית. במחקר המשך הראתה ששון־לוי (2013) כי המשמעויות של ”להיות אשכנזי” השתנו לאורך הדורות. ”דור המדינה” הגדיר את עצמו כ”ישראלי” כשהאשכנזיות נבלעה ונתפסה כחלק מאותה הגדרה לאומית, ואילו הדור השני פעל לפי תפיסה, שהיא גם התפיסה הנפוצה יותר של אשכנזיות, המציגה אותה כזהות כפולה: שקופה וניטרלית מצד אחד, ומזוהה עם תרבות מערבית מן הצד האחר. לעומת דור המדינה, הדור הצעיר מגדיר את עצמו ישירות כאשכנזי, אך לא מתוך הסתמכות על מוצא או על תרבות, אלא מתוך מודעות לכך שזהות זו מבטאת עמדת כוח בחברה הישראלית. גם במחקר זה הצעירים האשכנזים היו מודעים לזהותם הפריבילגית – תולדה של המפגש האינטגרטיבי בבית הספר – אך נטשו מודעות זו כשהם מפלסים את דרכם לחברה הבוגרת.

מטרת המחקר

מטרת המחקר היא אפוא לבחון את היחסים הבין־דוריים במשפחה בראייה אתנו־מעמדית. ממטרה זו נגזרה שאלת המחקר: כיצד צעירים אשכנזים בני המעמד הבינוני וצעירים מזרחים בני המעמד הנמוך מציגים את היחסים הבין־דוריים במשפחה וכיצד הם רותמים את הקשר עם הוריהם להסכר על השתלבותם בחברה הבוגרת.

שיטה

משתתפים

למחקר רואיינו 12 צעירים וצעירות שהגיעו משתי קבוצות אתנו־מעמדיות שונות: 6 מהם היו מזרחים שגדלו במשפחות ממעמד כלכלי נמוך, ו־6 היו אשכנזים ממשפחות של מעמד בינוני וגבוה, שסיימו את לימודיהם המשותפים בבית ספר אינטגרטיבי ייחודי והחלו יחד את המסע לבגרות. את המרואיינים והמרואיינות פגשתי לראשונה במסגרת עבודת המוסמך, שעסקה במפגש בין קבוצות אתנו־מעמדיות בבית הספר. בעבודה, שנשארה אופי אתנוגרפי, למדתי על האופן שהם תופסים, מפרשים ומפעילים בו את זהותם האתנו־מעמדית בתחנת חיים זו (ראו גם Tabib-Calif & Lomsky-Feder, 2014). המרואיינים הוגדרו כמזרחי או כאשכנזי לפי כמה תבחינים: הגדרה עצמית (הפרט הגדיר את עצמו כמזרחי או כאשכנזי); הגדרת תשליל (הפרט הוגדר כמזרחי או כאשכנזי על־ידי חבריו מן הקבוצה האתנית האחרת); הגדרה הנשענת על מוצא ההורים (הגדרה אתנית) ועל מגורים בשכונה המדוברת או מחוצה לה (הגדרה מעמדית). לרוב עמדו

התבחינים השונים בהתאמה זה עם זה, וכך, למשל, תלמיד שהגדיר את עצמו כמזרחי, הוגדר כך גם על-ידי חבריו, והיה לרוב בן להורים שמוצאם הוגדר כמזרחי או התגורר בשכונה המדוברת.

הליך

טרם תחילת המחקר קיימתי עם כל המרואיינים שיחה מקדימה, ובה הובהר להם כי מדובר בראיונות חוזרים לאורך כמה שנים. המרואיינים, שכבר הכירו אותי ממחקר המוסמך המקדים, הביעו את רצונם להשתתף במחקר וחתמו על טופסי הסכמה מדעת. עם כל אחד מן המשתתפים התקיימו ארבעה סבבים של ראיונות לאורך תקופה של 5 או 6 שנים. סבב הראיונות הראשון התקיים במהלך שירותם הצבאי (כאשר היו בני 19–21), ומנקודה זו והלאה הם רואיינו עוד שלוש פעמים נוספות במרווחים של 8–12 חודשים.¹ המחקר הסתיים כשמקצתם היו במהלך לימודיהם האקדמיים, אחרים החלו להתבסס בשוק העבודה וחלק לא מבוטל מהם כבר התחתנו. בסך הכול בוצעו 51 ראיונות עומק מובנים למחצה. כל ראיון נמשך כ-1.5–3 שעות. רוב הראיונות נערכו בבתי המשתתפים, אך כמה מהם נערכו בבית קפה או בכל מקום אחר שלמרואייני היה נוח להתראיין בו. למשל, לבקשתו של אחד המשתתפים הריאיון הראשון עמו התקיים ביצר הסמוך לביתו.

נוסף על כך, לצד מעגל המרואיינים המרכזי, שהוא ליבת המחקר, רואיינו באופן חד-פעמי גם 20 בוגרים נוספים, מזרחים ואשכנזים, נשים וגברים, בגיל דומה (בני 21–27). המאמר מבוסס על הראיונות הביוגרפיים שנערכו עם מרואייני הליכה בלבד. כל השמות במאמר שונו כדי לשמור על חסיון המרואיינים.

ראיונות ביוגרפיים

השיטה המובילה במחקר היא ראיונות מעקב ביוגרפיים מתוך הנחה ששיטת עבודה זו יעילה לחקר הצעירים לאורך זמן הן בגלל פיזור הראיונות בנקודות זמן שונות והן בשל האופי הנרטיבי של הראיונות. ראיונות מעקב ביוגרפיים מבוצעים עם אותם אנשים לאורך זמן, כלומר לאורך תקופה משמעותית המאפשרת לאסוף נתונים בתנאים מוגדרים של שינוי. מטרתם היא כמטרת כלל מחקר האורך (longitudinal research): לחשוף תהליכים לאורך זמן, להעריך מקריות/אגביות ולהוכיח קשרי מקרו-מיקרו (Hermanowicz, 2013). מאחר שראיונות אלו נערכים עם אותם אנשים ובאופן סדרתי,

1 למרות הניסיון לשמור על מרווחי זמן קבועים היה לעתים צורך להתאים את מועדי הראיונות לזמינותם של המשתתפים בעיקר עקב העובדה שנסעו פעמים רבות והחליפו מיקומים תדיר.

הטענה המרכזית היא כי ניתן לעקוב אחר אירועים ושינויים בחיי המרואיינים ואחר משמעות השינויים עבורם ולחקור כיצד הם מפרשים אותם ומגיבים אליהם. באמצעות הראיונות החוזרים ביקשתי לאסוף מידע רב ככל הניתן על חיי המרואיינים מאז עזבו את ספסל הלימודים בבית הספר. השאלות שנשאלו במהלך הראיונות נגעו למגוון תחומים המאפיינים את שלב החיים שלהם בעת הריאיון: השתלבות בשוק העבודה ובמסלולי לימוד על־תיכוניים בד בבד עם התפתחות יחסים בתוך המשפחה (יחסים בין־דוריים), בקבוצת השווים ובמישור האינטימי. בין היתר, המרואיינים נשאלו על החלומות שהם מטפחים, על שאיפותיהם לעתיד, על הקשיים ועל החסמים שחוו ועל ההתלבטויות והמשברים המאפיינים את גיל הבגרות הצעירה. כמו כן, הראיונות נגעו בסגנון קבלת ההחלטות של המרואיינים, במידת שיתופם או התערבותם של האחרים המשמעותיים (significant others) בחייהם, ברגעי תסכול וברגעי סיפוק, בבחירת בני זוג ובאינטראקציה עם המוסדות השונים, כגון צבא ומוסדות להשכלה גבוהה. בכל אחד מארבעת הראיונות התבקשו המרואיינים להעניק פשר להחלטות שהחליטו ולהצליחות ולאכזבות שחוו, וכן לנסות ולהסביר מנקודת מבטם במה ובמי הם תולים את ההצלחה או את האשם במצבם. התבוננות ייחודית זו אפשרה לי לבצע ניתוח בהבחנה דקה, ”מיקרו־כירורגיה”, לעובדות, לתפיסות, לפרספקטיבות ולפרשנויות שעלו במהלך הראיונות, והיא העניקה למרואיינים הזדמנות להרחיב את הבנתם בנוגע לאירועים השונים בחייהם (Bourdieu, 1996).

ניתוח הראיונות

אף שהראיונות חזרו ונשנו, כל סבב ראיונות היה יחידת מחקר עצמאית. הראיונות הראשונים נסובו בחלקם הגדול על חוויות המרואיינים מבית הספר ומן השירות הצבאי, ומהם חולצו התמות הראשונות ששימשו בסיס לגיבושו של סבב ראיונות נוסף. סבב הראיונות השני עסק אפוא בתחנת החיים הבאה על־פי התסריט הנורמטיבי – טיולים ועבודות מזדמנות. סבב הראיונות השלישי התמקד ברובו בכניסה לעולם ההשכלה הגבוהה ולשוק העבודה, וסבב הראיונות הרביעי נסוב על זוגיות ונישואין. הנושא של יחסים בין־דוריים במשפחה – מוקדו של מאמר זה – עלה בכל אחד מסבבי הראיונות, שכן לנושא זה אין ”תחנה” מוגדרת ותחומה בזמן (כמו שירות צבאי או השכלה גבוהה), והוא מלווה את המרואיינים לאורך כל שנות חייהם, ובוודאי בשלב של הבגרות הצעירה, שבמהלכו הם שואפים לבסס את עצמם מול הוריהם.

ניתוחו של כל סבב ראיונות נעשה בנפרד למורחים ולאשכנזים. הניתוח כלל סימון תמות מרכזיות ובניית קטגוריות לכל קבוצה וקבוצה. בדרך זו יכולתי לסמן הן את המשותף והן את המבחין בין הקבוצות ולעקוב אחר תמות אלו לאורך זמן.

ממצאים: דפוסי היחסים הבין-דוריים בראייה אתנו-מעמדית

המשכיות בין-דורית

ככלל, המרואיינים האשכנזים הבינו את היחסים המשפחתיים במושגים של המשכיות מתוך ההנחה כי בינם לבין הוריהם מתקיים דמיון תרבותי, כלומר הם חשו כי הם דומים להוריהם ואף מחויבים להמשיך את דרכם. בריבוי הם היו עסוקים ביצירת גבולות מול הוריהם ובניסיון להיפרד מהם. כל המרואיינים האשכנזים עזבו את בית הוריהם מיד עם תום השירות הצבאי, מי ל"טיול הגדול" ומי ללימודים על-תיכונים ואקדמיים. מיכל, בעלת תואר ראשון בחינוך, תיארה את היציאה מן הבית כחלק מ"חווה טבעי" בינה לבין הוריה, ויהלי, בעל תואר ראשון במדעי החברה, תיאר את הצורך לממש את עצמו בנפרד מהוריו:

מיכל: היה לי מאוד ברור שאני רוצה להיות עצמאית ושאני רוצה לעזוב את הבית [...] הדינמיקה עם ההורים שלי הייתה שאני צריכה לצאת לעצמאות כמה שיותר מהר, והם נדרשים לתת לי אותה (שיחת טלפון, ספטמבר, 2013).

יהלי: בבית לא לחצו עליי לעזוב את הבית או משהו כזה, אני גם לא, לא חושב שגם אם היו לוחצים עליי אז הייתי... כמה שאני מעריך ואוהב את ההורים שלי ואת המשפחה שלי, אני מאוד עושה כאילו דברים עצמאית, נראה לי (ריאיון 2, דצמבר 2010).

מיכל ויהלי הציגו עמדה המאפיינת צעירים השואפים לצאת לעצמאות בהקדם האפשרי ולא להמשיך להיות תלויים בהוריהם. במובן זה, הם מבטאים הגדרות של עצמאות הקשורות ישירות למעמד החברתי כבני המעמד הבינוני, שערכים, כגון אוטונומיה ועצמאות, הם ערכים מרכזיים בהווייתו. כפי שעולה מדבריהם, עזיבת הבית נתפסת כחלק ממהלך תקין של מעבר לבגרות ואינה קשורה במאבק עם ההורים או בעימות עמם. דניאלה, בעלת תואר שני במדעי החברה, המחישה עמדה זו:

דניאלה: לא היה לי רע בבית בכלל. להפך, היה לי ממש סבבה עם ההורים. לא רבנו או משהו כזה, והייתה לי את הפרטיות שלי, אבל בכל זאת זה צרם, כאילו, שאני בבית, ומשהו כזה מבחינתי פשוט צריך לקרות מתי שהוא (ריאיון 1, יוני 2009).

היציאה מבית ההורים עוגנה בעיקר בצרכים "התפתחותיים" של המרואיינים האשכנזים. עם זאת, בדומה לצעירים אחרים בתקופה זו, גם צעירים אלו אינם מצליחים תמיד להפוך לעצמאים מן הבחינה הכלכלית. מקצתם שבים אפוא לבית ההורים לסירוגין, במהלך תקופה זו, בעיקר בתום "הטיול הגדול" או בסיום לימודיהם האקדמיים. אורנה,

שסיימה לימודי עיצוב באחד מבתי הספר היוקרתיים ביותר באירופה, סיפרה כיצד חזרה לבית הוריה לאחר שהות של שנתיים וחצי בחו"ל:

אורנה: לא ממש הייתה לי בררה וחזרתי לבית של ההורים, שזה היה מאוד־מאוד קשה אחרי שאתה כמעט שנתיים לא גר אתם, אבל זה לא לקח הרבה זמן ומהר מאוד עברתי לפה, עם שתי חברות שלי, והתחלתי לבנות את עצמי שוב מחדש (ריאיון 1, פברואר 2011).

אוהד, בעל תואר ראשון במשפטים, סיפר כיצד חזר אל בית אמו לאחר שירות צבאי ממושך, שבמסגרתו אף שכר דירה באחת הערים המרכזיות בישראל:

אוהד: עצוב לי קצת לעזוב את המקום שאני בו עכשיו, אבל אני גם שמח לחזור לבית של אמא. אמנם לא גרתי בבית כבר 6.5 שנים, כי לבוא רק לארוחות שישי זה לא נחשב כמוזן. אז אני אהיה כמה חודשים בבית עד שאני אתארגן על עצמי, אתחיל לעבוד, ואז שוב אשכור דירה (ריאיון 2, נובמבר, 2011).

בין שעזבו את הבית מוקדם או מאוחר ובין ששבו אליו ויצאו ממנו שוב בהמשך הדרך, המרואיינים האשכנזים לא התייחסו לעזיבת בית ההורים כאל מהלך המבקש לבסס מרחק תרבותי מן ההורים וממיקומם החברתי. אדרבה, עזיבת בית ההורים הייתה חלק מתהליך של מימוש העצמי, והבית נתפס כסוג של "גמל" וכעוגן רגשי וכלכלי שהם יכולים לשוב אליו לפרקים. כמעט כולם דיווחו בהקשר זה על תחושות של קרבה להוריהם והמשכיות מעמדית וגם על הזיקה הבין־דורית שהם שאפו אליה. תומר, בן לפרופסור המכהן כראש חוג באוניברסיטה בחו"ל, שסיים את לימודי התואר הראשון והשני בחו"ל, תיאר את ההמשכיות המעמדית־תרבותית שהוא שואף לקיים עם הוריו ועם משפחתו:

תומר: תשמעי, בסך הכול המסלול שאמא שלי בחרה לעצמה בחיים הוא מסלול גם די משוחרר. היא גם התחננה בגיל לא ממש צעיר, אבל אבא שלי היה צעיר ממנה. אמא הייתה בת 24 לדעתי, ואבא בן 22. ואז הם עברו לארצות הברית ל־10 שנים, ואז הם חיו באינדונזיה איזה שנתיים. אחותי נולדה בארצות הברית, ואני נולדתי פה [...] גם אחותי בחרה בדרך חיים נורא עצמאית [...]. אז בסך הכול יש איזה שהוא דור המשך. כאילו את רואה המשכיות ביני לבינם (ריאיון 4, יוני 2012).

ההמשכיות בין תומר לבין הוריו תוארה בדבריו כ"טבעית". בתוך כך הוא תיאר את תהליך ההבניה של ההון התרבותי הקוסמופוליטי־ליברלי, הבא לידי ביטוי במסלול החיים המשוחרר והעצמאי שהוריו מימשו והוא מנסה לשחזר במידה רבה. יהלי, שאמו ואביו משמשים גם הם כמרצים באוניברסיטה, גדל בבית שהוא תיאר כבית של

“אקטואליה ופוליטיקה”. יהלי הגדיר אף הוא את ההמשכיות התרבותית בינו לבין הוריו כתהליך מתבקש. לדבריו, אם קיים הבדל בינו לבין דור ההורים, הרי הוא מיוחס לטבעם של פערי דורות:

יהלי: ברור שיש פערים ביני לבין ההורים שלי אבל זה פערים יותר של זמן, ופער דורות טבעי. הם היו בעבודות קבועות, הם בנו מסלולים, מהתחלה, מגיל צעיר, אני עדיין לא מצאתי את ה... את יודעת. זה גם דור אחר. היום יש יותר אפשרויות, אתה מתבלבל, אבל יש לי גם פחות לחץ כלכלי מאחרים, אני משער, אז אני גם יותר בודק, ויותר מנסה לרדוף את החלום של להשיג את הדבר שבאמת מתאים לי (ריאיון 4, ספטמבר 2012).

יהלי עסוק בעיקר בהזדמנויות השונות שהיו מנת חלקם של הוריו, וגם בהזדמנויות המשמשות למימוש היעדים המשותפים להם ולו. הבדלי הדורות שהציג אינם מערערים את נרטיב ההמשכיות הבין-דורית המשמש לו עוגן שהוא יכול להיאחז בו. “אם לא אצליח”, הוא הסביר, “אלך למקומות שאני יכול להתברג אליהם, כמו ההורים שלי, באקדמיה. אני רק מקווה שזה לא יהיה אפור ומשעמם”. גם אם בשלב חיים זה יהלי עסוק יותר בחיפוש ובמימוש הזדמנויות, בדומה לתיאורו של ארנט (Arnett, 2004) בנוגע לשלב הבגרות הצעירה, הנרטיב שלו הוא נרטיב מובהק של זכאות, כלומר מעמדו בעתיד מובטח לו באמצעות “מערכת פיגומים” המועברת בירושה מהורי המעמד הבינוני לילדיהם (Swartz & O'Brien, 2009). תומר הרחיב על המשמעויות הטמונות באותה רשת ביטחון הניתנת לו מבית, ואוהד אף חיזק את דבריו:

תומר: סביר להניח שהמסלול שבו אני הולך הוא גם עניין של הבית [...] הפריבילגיה הזו שאבא שלי גר בחו"ל והיה לי איזה שהוא בסיס, וכשהחלטתי לעבור לעיר שדי קרובה אליו אז היה לי איך שהוא משהו ליפול עליו, למרות שלא הייתי צריך. אז כן, כלומר כל הנסיבות הובילו אותי לשם. זה היה גורא פשוט לקבל את ההחלטה הזאת של לנסוע ללמוד בחו"ל (ריאיון 4, יוני 2012).

אוהד: היתרונות שקיבלתי בחינוך שלי מהבית ולאן שהם הביאו אותי – כנראה שאין מה לעשות! כאילו, ברור לי שחינוך מסוים שאתה מקבל מכניס אותך לאיזה שהיא תפיסה לגבי סדר עדיפויות אחר בחיים שבעיניי הוא יותר נכון, וזה מה שאפשר לי בסופו של דבר להגיע למקומות כמו 8200 ולימודי משפטים (ריאיון 4, דצמבר 2012).

לאורך כל הראיונות ניכר כי המרואיינים מודעים מאוד לפריבילגיות שמעמדם מקנה להם. המשימה המרכזית שהם ציינו הייתה לשמור על זכויות יתר אלו ולא לאבד אותן. חשוב להדגיש כי אף שבעת לימודיהם בבית הספר התיכון כל המרואיינים היו מודעים מאוד לזהותם האשכנזית ולקשר בין זהות לבין מעמד ופריבילגיות מעמדיות, הרי במהלך

הזמן מרביתם דחקו לשוליים את המאפיין האתני של זהותם. גם אצל מיכל, בעלת תואר ראשון במדעי הרוח, שלאורך כל הראיונות השמיעה קול ביקורתי, חברתי ורגיש יחסית באשר ליחסי הכוח האתנו־מעמדיים, לא נשמע צרעור על נרטיב ההמשכיות:

מיכל: אמא שלי בת של פרופסור, ממש האליטה הירושלמית הישנה. אז דווקא מאוד מעסיק אותי והעסיק אותי איך הם חוו את זה, לגדול כצעירים בירושלים, עם האליטה. כאילו האם הם הרגישו אליטה? האם הם ידעו כאילו מה קורה מסביב ובשנות ה־50 איך הם תפסו את זה? וכאילו, כל העליות והשיח על המזרחים? אמא שלי מתארת תפיסה מאוד־מאוד תמימה. יכול להיות שדווקא בגיל הזה אבא שלי היה יותר דומה לי מאשר עכשיו. כאילו לי ולאבא שלי יש מתח אידאולוגי מאוד־מאוד חריף בינינו בעיקר בעניינים כלכליים חברתיים (ריאיון 3, יולי 2012).

מדברי מיכל עולה הרהור בנוגע למיקום החברתי שהיא נולדה בו ובנוגע למשמעויות הטמונות בו בעבודה ובעבור משפחתה. עם זאת, עבודת הגבולות מול הוריה נעשתה מתוך התודעה הפוליטית האתנו־מעמדית שהיא החזיקה ולא איימה על נרטיב ההמשכיות. לא כך הוא במקרה של המרואיינים המזרחים.

בין אחריות לבין נפרדות

בקרב המרואיינים האשכנזים נשמע, במידה רבה, קול אחיד, ולפיו ההורים הם מיטיבים ותומכים ומשמים מודל להזדהות שהצעירים שואפים להגיע אליו. לעומת זאת, בקרב המרואיינים המזרחים נשמעו קולות מגוונים יותר, שהשפיעו על היחסים הבין־דוריים במסגרת מסעם אל הבגרות. חלק מן המרואיינים המזרחים הציגו את הוריהם כתומכים ועוזרים, בדומה למשפחות האשכנזיות, ואילו אחרים הציגו את הוריהם כמי שבולמים את התקדמותם בשל קשיים כלכליים, בריאות רופפת או התנגדות לסיוע על רקע מגדרי, למשל. הצעירים המזרחים בחנו את משפחותיהם לעומת המשפחות האשכנזיות, שנתפסו בעיניהם כדגם הנורמטיבי והמקובל של המשפחה בחברה הישראלית. השוואה מפורשת זו בלטה בייחוד בקרב מרואיינים שחשו כי הוריהם אינם מצליחים להושיט להם עזרה. בקרב מרואיינים אלו בלט המתח בין האחריות המשפחתית שהוטלה על כתפיהם לבין שאיפתם לממש את עצמם כצעירים עצמאיים. מתח זה חילץ מהם לא אחת כמיהה למשפחה ”תקנית”. למשל, שלום, טבח במקצועו, תיאר את הלחצים שהפעילה עליו אמו להישאר בבית עקב חששה להישאר לבדה לאחר גירושה:

שלום: אם רק הייתי גדל בשכונה אחרת, ואם הייתי גדל להורים אחרים, ואם הייתי גדל במעמד סוציו־אקונומי אחר, ואם היה לי את החוגים הדרושים ואם היה לי את המחשב הרצוי, אז כן הייתי אולי גדל כמו שאני רוצה: עם בגרויות

יותר טובות, ועם תמיכה כספית לימודית הרבה יותר גדולה (ריאיון 1, יוני 2009).

כאילו קרא את בורדייה (Bourdieu, 1986) ואת לארו (Lareau, 2003), מיפה שלום את רכיבי ההביטוס החסרים לו וסימן לעצמו חסכים מרכזיים, כגון כסף, תמיכה והכוונה, שהיו יכולים להסיט את מסלול חייו ולשנותו. גם נטלי, שאמה דרשה ממנה לעזור לאִתָּיה ולשמש להם עוגן רגשי וכלכלי, תיארה את המשפחה "הנורמטיבית" שהייתה רוצה שתהיה לה, ואף ביטאה את קנאתה בעמיתה האשכנזים שלמדה עמם בבית הספר:

נטלי: איזה מזל זה הורים טובים, ולא הורים גרושים. הורים שמחזיקים בית, ונחת רוח, וקניות, ובישולים, והכנות ושיש להם כסף (ריאיון 2, נובמבר 2011).

נטלי: פגשתי לא מזמן בחור שלמד אתי בשכבה, באיזה בית קפה, אשכנזי כן, והוא סיפר לי על הטיוולים שלו אחרי הצבא, והוא היה בכל כך הרבה מקומות בחו"ל והספיק לו הכסף והכול. והכול מדובר בכסף, ועכשיו הוא מסיים את הלימודים וההורים שלו שילמו לו שנה ראשונה, ושנייה וגם אם לא שילמו אז יש לו כי הם חסכו לו מגיל קטן. כן, זה גורם לי לקנאה. הם מוצלחים יותר ואני דועכת אחורה. למה אני לא כזאת? עצוב שאני לא כזאת (ריאיון 2, נובמבר 2011).

התמונה המצטיירת בקרב המרואיינים המזרחים בני המעמד הנמוך היא תמונה רווית מתחים. הצעירים המזרחים נעים בין מחויבות ואחריות כלפי הוריהם לבין רצון מפורש למימוש עצמי ושאיפה לעצמאות רגשית וכלכלית. את המתח הזה הם פותרים בדרכים שונות שניתן לזהות בהן שלושה דפוסי פעולה מרכזיים המשמשים אותם בעיצוב היחסים הבין־דוריים: (1) היאחזות בזהות משפחתית מזרחית מסורתית הממשיכה את זהות ההורים; (2) התרחקות מן ההורים באמצעות תפיסות מתייגות של זהותם האתנית ומיקומם החברתי; (3) שיתוף פעולה עם ההורים לשם ניצול מעמדית תוך כדי דחיקה של הזהות האתנית לשוליים.

דמיון להורים: רומנטיזציה ואחריות

פרקטיקה אחת של עיצוב היחסים הבין־דוריים היא היאחזות בזהות ההורים והמשכיות שלה. פרקטיקה זו בלטה בעיקר בקרב מרואיינים שאינם מוביליים לעומת הישגי הוריהם. בפרקטיקה זו המרואיינים תיארו זיקה המשכית להוריהם שחזקה אצלם את תחושת הערך העצמי ואישרה את ערכם המוסרי. את העדר הניעות, שבא לידי ביטוי לעתים קרובות בחוסר יכולת לעזוב את בית ההורים, פירשו המרואיינים בהקשרים משפחתיים המעוגנים בתרבות מסורתית ואתנית. דודו, שהתגורר בבית הוריו במהלך

כל הראיונות שנערכו עמו, ייצג באופן הברור ביותר את השיח האתני המעוגן בתרבות מסורתית:

דודו: אני אמרתי לאבא שלי בצחוק שאני הולך להשכיר [לשכור] דירה. נראה לי הוא עשה לי פרצופים יומיים. הפנים שלו נפלו רק מזה שבכלל אמרתי את זה. אבא שלי גם לא יכול בלעדיי. את מבינה? זו קרבה שיש לך במשפחה. אין מה לעשות [...] זה גם לא נשמע לי הגיוני לעזוב את הבית (ריאיון 2, דצמבר 2010).

מדברי דודו עולה כי הופעלו עליו לחצים גלויים (הבעות הפנים של האב) וסמויים (תפיסתו בנוגע למנטליות המשפחתית־קהילתית) שלא לעזוב את הבית, או במילים אחרות, הוריו “מושכים” אותו בחזרה אל כותלי הבית, אל מחוץ למרחב שהוא היה עשוי לחוש בו התחלה של תהליך היפרדות ועצמאות. בדבריו לא ייחס דודו להוריו תובענות או תלות שיכלו לקבע ולכבול אותו אל הבית בעל כורחו אלא להפך – את אי־הרצון של אביו “לשחרר” אותו הוא תפס כעדות לתחושה של משפחתיות חזקה ובריאה:

דודו: נראה לי שאני אעזוב את הבית בעזרת השם רק עם אשתי. אבל גם אז יהיה לי קשה כי זה חיבור לבית, אין מה לעשות [...] תכננו פעם [חברים מן השכונה] להשכיר [לשכור] דירה אבל זה לא בגלל שלא טוב לנו בבית. סתם רצינו את החוויה הזאת. כל יום על האש ולשתות וזה. זאת הייתה הסיבה. אבל זה לא בגלל הבית. אני לא מסוגל באמת לעזוב את ההורים שלי, אני חודש וחצי הייתי בתאילנד. השתגעתי. אחרי שבועיים־שלושה הייתי מתקשר לבית מרוב שהתגעגעתי [...] המשפחה גרמה לנו להיות קרובים לבית. הכול זה מההורים. כל החינוך שלך. כי זה מהמשפחה, אין מה לעשות (ריאיון 2, דצמבר 2010).

דודו חש מועצם מן הקרבה המשפחתית ומן הקשר ההדוק שהוא זיהה בהתנהגות של הוריו כלפיו. התחושה כי הוריו אינם יכולים לחיות בלעדיו ולהפך חיוקה אצלו את תחושת הערך העצמי כ”בן ממשיך”, נחוץ, מוערך ואהוב על משפחתו. כדי להמחיש תחושה זו השווה דודו בין הוריו, המחויבים והמיטיבים, לבין הורים אשכנזים, שבינם לבין ילדיהם אין, לתפיסתו, קרבה משפחתית אמתית:

דודו: אם הכניסו לך לראש מהתחלה שאתה תלך ללימודים, כמו האשכנזים, אז ברור שאתה תלך לזה, כי זה מה שאתה גדלת על זה. אבל בן אדם שאבא שלו עורך דין ואמא שלו איזה רופאה והוא כל היום בבית בלי כלום בלי זה, או לא אוכל לא כלום, מזמין פיצה, לא מעניין אותו, מעשן, כל אלה שאת יודעת, שאומרים שזה קורה לילדים הכי טובים, לא פלא שהם הולכים ללמוד. אין להם כלום. אין להם כלום בבית. מה יש להם? [...] תראי לי עכשיו אחד מהחברים, ואני מדגיש אחד מהחברים שלנו, שעזב את הבית שלו בשביל זה,

כי אנחנו כל אחד מפה מחובר למשפחה ברמות שאת לא מכירה אפילו (ריאיון 2, דצמבר 2010).

אצל דודו, האתניות המסורתית שהורים והבית מגלמים, היא ליבת זהותו והיא שהעניקה לו צידוק לא לעזוב את הבית ולהימנע מלימודים על-תיכוניים. לעומתו, האשכנזי המדומיין שהוא מתעמת עמו מנהל קשר רופף יותר עם הוריו, ועזיבת הבית לטובת לימודים גבוהים נתפסת כעדות לריחוק ולאיי-ציבות משפחתית. לעומת דודו, המספק הסבר המשוקע בתרבות משפחתית הקשורה באתניות, יוסי, נשוי ללא ילדים, שהתחיל לימודים אקדמיים במכללה אך פרש מהם כדי לסעוד את אביו, מפרש את זיקתו החזקה למשפחה כסוגיה מעמדית:

יוסי: אבא שלי נכה 100%. זה מה שהוא מקבל. קצבת נכות. הוא לא מקבל קצבת ילדים יותר, ויש לו את המשכורת שהוא מקבל בחמישי-שישי שהוא עובד, זה יוצא משהו כמו 600 שקל לשבוע. אבל הוא מסתדר. ואני עזרתי לו הרבה. אם צריך לעזור בתשלומים וכאלה, לפעמים נתקעים, פתאום הוא צריך שישלמו לו משהו באשראי, אז הייתי עוזר להם [...] גם כמה אפשר להיות אגואיסט? הרי אתה גר שמה והכול, והם כל החיים כאילו גידלו אותך, אז צריך גם לתת את המעט שאפשר. אחותי הקטנה, לעומת זאת, מאוד חומרית. רק רוצה עוד ועוד, לעולם היא לא תיתן מעצמה (ריאיון 2, ינואר 2011).

על אף הכרתו של יוסי בכך שסדרי העדיפויות של הוריו, ובייחוד של אביו, הם לקויים והם שהובילו, בין היתר, אל המצב הכלכלי העגום שהם נמצאים בו ולצמצום ההזדמנויות הפתוחות לפניו, הוא לא הביע כעס על אביו, אלא חמלה והבנה והפגנת אחריות למשפחה:

יוסי: אם אני רוצה היום, כמו כל צעיר, ללמוד, להתחתן, ללכת ולקנות דירה, אז אין לי כסף בכלל להתחיל, אין לך על מי להישען. גם אבא של חברה שלי לא עובד, אז אין לנו מאיפה להתחיל. אז נכון שאני קצת מקנא כאילו למה לאחרים יש ולי אין, אבל בסוף זה אבא שלי, זה מי שגידל אותי, אני לא באמת יכול לכעוס עליו [...] אם כבר לכעוס על מישהו זה על המדינה הזאת, שלא עוזרת בכלום והיא זאת שהביאה אותם למצב שלהם (ריאיון 2, ינואר 2011).

באמצעות המחויבות למשפחה יצר יוסי תחושה של ערך עצמי, יושר ומוסריות גבוהים יותר. נפוליטנו (Napolitano, 2015) הראתה כי צעירים ממעמד נמוך נושאים תחושה של אחריות ומחויבות גבוהות יותר כלפי משפחתם, אף שמחויבות זו מסבכת אותם, לדבריה, בצליחת המעבר לבגרות. אחד ההסברים לממצא זה מעוגן ביחסי הגומלין החזקים המתקיימים בין הילדים לבין הוריהם ומסייעים להם לשמור על המשאבים

המוגבלים של המשפחה בהתמודדותה עם איום כלכלי מתמיד. וכך, שלא כדודו, ששייך רומנטיזציה למיקום האתנו־מעמדי שלו ושל הוריו, יוסי פירש מיקום זה כשולי. ואולם, את האצבע המאשימה הוא לא הפנה, כאמור, כלפי הוריו, אלא כלפי המדינה ומוסדותיה.

יצירת גבולות אתנו־מעמדיים לשם ניעות מעמדית

פרקטיקה נוספת של עיצוב היחסים הבין־דוריים היא התרחקות מן ההורים באמצעות תפיסות מתייגות של זהותם האתנית ומיקומם החברתי. בשונה מדודו ומיוסי, המרואיינים שהתרחקו מן ההורים היו ביקורתיים הרבה יותר כלפי חוסר יכולתם של הוריהם להושיט להם עזרה וכלפי המחויבות והאחריות שהמשפחה הטילה עליהם. מרואיינים אלו ביקשו להבחין את עצמם מהוריהם באמצעות עבודת גבולות אתנו־מעמדית כדי להתמקם מחדש במסגרת מערך יחסי הכוח החברתיים. בתיאור הוריהם בפרט או משפחתם בכלל הם נטו לעתים להשתמש בתיאורים אוריינטליסטיים בוטים, כגון "פרימיטיביים", "חסרי תרבות", "עניים תרבותית" ו"ברברים". באמצעות תיאורים אלו ביקשו המרואיינים להמחיש את הפער בינם לבין ההורים או המשפחה ולסמן את עצמם כנפרדים מהם:

שלום: לסבתא שלי נפלה התקרה בבית, אז היא ודודה שלי שגרה אתה ושני הילדים שלה גרים עכשיו אצל אמא שלי. הקיצר [בקיצור] כל הבית בלגן ולכלוך. והם לא, בואי נגיד שהם לא שיא הנימוס, במילים עדינות. הם ברברים בצורה מטורפת. כשאת אומרת מזרחים כאילו, פסיק, אז אני אומר כאילו ברברים, את יכולה ללכת לשם ולראות דברים שאני מבטיח לך, את לא ראית. כמו התנהגות, לא יודע, ברברים בכל דבר. בקולני, בלקלל, ולהתנהג, ולא לעשות שום דבר, ולהיות פרזיט, ולא לפנות את האוכל, וכן לעשות את זה, ולא בא לי לעשות את ההוא, ודיבור והתחצפיות להורים [...] (ריאיון 4, מרס 2012).

בהמשך הריאיון אף ביטא שלום את הבושה שהוא חש לנוכח התנהגותם:

שלום: אז הם היו כולם, היו סבתא ודודה ועוד דודה ועוד דודה וכל הילדים של כולם, ובלגן וצעקות ופה ושם וקללות והם עשו זה והם עשו ההוא, ... בקיצור לא כיף. מביש אפילו. אחרי שכל השבוע אתה קורע את עצמך בעבודה, אתה מגיע בשבת, אתה רוצה קצת לראות את אמא כי התגעגעת לאמא, כי התגעגעת לאוכל טוב, ואתה בא ואתה חוטף כאילו את הצעקות ואת ההמולה הזאת. היו רגעים ארוכים שדי התביישתי אפילו להיות שם. בכנות. התביישתי גם כאילו [...] אז תארי לך שהייתי עם החברה, די התביישתי שהיא תראה דברים כאילו, שלא כיף לראות. אני לא רוצה ש... שהיא פתאום תקטלג אותי על פי המשפחה (ריאיון 4, מרס 2012).

המצוקה של שלום ביחס למשפחתו התחזקה כשהתבַּרְהָה – גורם חיצוני, זר – הייתה עדה למתרחש. המבט של חברתו עימת אותו עם תחושות של בושה ומבוכה שמשפחתו מסבה לו. לנוכח המבט החיצוני, הפולש אל תוך המרחב הפרטי, הועצמו בעיני שלום האחרות שמגלמת משפחתו וחריגתה מן הקוד ההגמוני ה"תקיין". בזמן שבזירות חיים אחרות, למשל עבודה או לימודים, שלום חש כי הוא יכול לשלוט יותר במתרחש – בבחינת "מה שרואים, זה מה שאני", בזירה המשפחתית שליטתו במתרחש פחותה. זו הסיבה שבעטייה הוא אימץ נקודת מבט הגמונית, ולאורה נחוה קו גבול המבחין בינו לבין משפחתו בעוצמה רבה יותר.

שירה, בעלת תואר שני במדעי החברה, כיום נשואה ואם לילד, לא זכתה לתמיכה ממשפחתה כשהחליטה לעזוב את בית המשפחה לטובת לימודים אקדמיים במכללה:

שירה: אמא שלי אמרה לי בצורה מאוד ברורה וגלויה: לכי תעבדי במשרד, יש לך תעודת בגרות, תרוויחי 4,000 שקל בחודש, נגמר הסיפור. תדאגי לעצמך. נורא כעסתי על זה. אמרתי: עוד פעם אלה שלא מעודדים, הפרימיטיביים האלה. האחים שלי לא היו מוכנים אפילו לעזור לי להעביר את הדברים לקיבוץ, ממש ככה. את לא יכולה לתאר איזה תחושה קשה זו [...] בתפיסת עולמם האישה מקומה בעבודה מסודרת, משרד, מה שזה לא יהיה, תפיסת מאוד פרימיטיביות (ריאיון 1, יוני 2009).

העדר התמיכה של המשפחה בהחלטותיה של שירה בנוגע ללימודים ולמגורים נשען על תפיסות מגדריות מסורתיות בנוגע לתפקיד החברתי המצופה מנשים, כגון לא להיות משכילות או לעבוד בעבודה משרדית. בהמשך, כשסיימה את לימודיה, סירבה שירה לחזור לבית אמה ונימקה את החלטתה הנחרצת בפער בלתי ניתן לגישור בינה לבין משפחתה, פער שרק הלך והעמיק בתקופת הלימודים שבמהלכה לא התגוררה בבית ההורים:

שירה: החלטתי לא לחזור לבית של אמא שלי. אין סיכוי שאני יכולה לגור אתה. אח שלי עבר לגור מעל אמא שלי, את מבינה? תרבות השבט. פרימיטיביים. כל הדברים שאני כבר לא יכולה לקבל, שאני כבר התרחקתי מהם [...] אני לא מסוגלת לחזור למקומות האלה, לא אחרי שהייתי בעולם הגדול, שפגשתי כל מיני אנשים, שעברתי כל מיני חוויות. אין סיכוי שאני חוזרת לשם (שיחת טלפון ביוזמת שירה, אפריל 2011).

ככל ששירה חשה כי היא מובילית יותר, כך היא גם סובלנית פחות לפסיביות ולא-הרצון של בני משפחתה לחולל שינוי במצבם ובסדרי העדיפויות:

שירה: אני מקסימום מגיעה לבית רק בסופי שבוע – את יודעת איזה שינוי זה עבורי? אני רואה את סדרי העדיפויות של אמא שלי ואני רואה עוני. עוני

תרבותי, לאו דווקא כלכלי. יותר תרבותי. סדרי העדיפויות לקויים, בחירות לקויות, אני לא מצליחה להבין את זה. לפעמים בא לי להגיד לה: ”יאללה, תתארגני על החיים שלך, תשקיעי בחינוך“. כלום! אני משתגעת. אם בתיכון הייתי משתגעת אז היום זה פי 6, פי 7. איזה תפיסות פרימיטיביות, איזה מסרים (שיחת טלפון, אפריל 2011).

החזרה הביתה, גם אם רק בסופי השבוע, מעוררת בשירה תחושות של שוליות ופריפריאליות, ובעיקר מגלמת את ההיפוך הקוטבי של מסלול ההתקדמות שהיא שואפת אליו. לי וקריימר (Lee & Kramer, 2012), שחקרו את החוויות של סטודנטים ממעמד נמוך הלומדים באוניברסיטאות עילית, כינו חוויה זו, בעקבות בורדייה (Bourdieu, 2004), ”הביטוס מפוצל“ (cleft habitus). ההביטוס המפוצל מתאר חוויה של התנגשות בין שני סוגי הביטוס שיש לפרט בעת ובעונה אחת: הביטוס של מעמד נמוך והביטוס של מעמד בינוני או גבוה. אחד הביטויים לכך, כפי שעלה בממצאי המחקר שלהן, הוא הקושי של סטודנטים ממעמד נמוך לחזור לבית הוריהם בתום הלימודים בשל הפער שנוצר בין הביטוס של ההורים לבין הביטוס של הקבוצה הדומיננטית בחברה שהם רכשו במהלך לימודיהם האקדמיים. הפרשנות התרבותית ששירה העניקה לתחושת המרחק ולפער שהיא חוותה בינה לבין בית הוריה, ציירה את משפחתה כענייה מן הבחינה התרבותית, כבעלת תפיסות פרימיטיביות וכמי שסדרי העדיפויות שלה לקויים. הסיפורים של שלום ושל שירה מדגימים במידה רבה את המשימה העיקרית הניצבת לפתחם: ניעות והתקדמות ביחס למיקום המעמדי של הוריהם או של משפחתם. לשם מימוש מטרה זו הם משוקעים ביצירת הבחנות אתנו־מעמדיות המסמנות קווי גבול ברורים בינם לבין משפחתם הגרעינית, קווים המסייעים להם להיפרד ממנה. חשוב להדגיש כי הביקורת שהפגינו קשורה במידה רבה לחוויה הבית־ספרית, שבמסגרתה נפגשו עם משפחות אשכנזיות מבוססות ועם מודל של יחסים משפחתיים שונים מאוד משלהם.

שיתוף פעולה בין־דורי במסגרת חיזוק פרויקט הניעות הפרקטיקה של שיתוף פעולה בין־דורי כחלק מחיזוק פרויקט הניעות של המרואיינים מלמדת גם היא על שאיפתם לניעות מעמדית. ואולם, לעומת הפרקטיקה של יצירת גבולות אתנו־מעמדיים, המרואיינים רואים את משפחתם באור חיובי יותר, לפיכך ההסברים שסיפקו עסקו פחות בעבודת גבול אתנית. המייצגת המובהקת ביותר של פרקטיקה זו היא אופירה, נשואה ואם לשני ילדים, בעלת תואר שני בכלכלה, שעזבה את בית ההורים בגיל צעיר לשם לימודים אקדמיים ומגורים עם בן זוגה. בניגוד לשירה, היא תיארה הורים תומכים ומעודדים:

אופירה: אבא שלי חשמלאי ואמא שלי מטפלת. אנשים עובדים שאת רוב זמנם הקדישו לחינוך. זה היה הדבר הכי חשוב להם. שנלמד, שנתפתח, שנצליח, כל

אחד לפי דרכו [...] מי שמסתכל מבחוץ על המשפחה שלי היה יכול לחשוב שההורים שלי כל הזמן אמרו הכי חשוב זה שתלמדו באוניברסיטה אבל זה לא נכון. זה לא הכי חשוב. הכי חשוב שהם מתאימים את עצמם אלינו, וכאילו מאוד חושבים שכל אחד מאתנו הוא משהו מיוחד והכי מוצלח שיש, למרות שאנחנו מאוד שונים, כאילו. אני עם התארים שלי ואחי את יודעת, לומד לו באיזה... עושה איזה קורס חוקרים פרטיים השד יודע איפה. אבל כאילו מבחינת ההורים שלי אני לא מוצלחת יותר או פחות מאחי [...] הם מאוד מאוד מבסוטים עליי. כאילו מאוד חשוב להם ו.. כאילו, הסיבה היחידה שמותר לי לא להביא להם נכדים עד עכשיו זה [היא] כי אני לומדת (ריאיון 1, פברואר 2011).

בסיפור של אופירה מוקנה להורים, אף שאינם משכילים, תפקיד מרכזי וסוכנותיות שינוי (agency) בנייתם ילדיהם להשכלה ולהצלחה. לפי תיאוריה של אופירה, הוריה העמידו במרכז שיקולים של "אושר וסיפוק", ואילו היא פעלה בעיקר מתוך שיקולים פרגמטיים ואינסטרומנטליים ומחישובים של ניצות מעמדית:

אופירה: היה לי חשוב לבחור ללמוד מקצוע שהוא מפרנס, לעבוד במקום שהוא יציב מבחינה כלכלית. אין לי פריבילגיה לעבוד במקצוע שלא מרוויחים בו [...] ברור שבועלם אידאלי הייתי הולכת להיות עובדת סוציאלית, אפילו חשבתי להחליף כי מאוד רציתי ללמוד את זה, אבל את לא מבינה כמה הן עובדות בהתנדבות [...] כל התחומים האלה הם בעייתיים. תחומים לנשים עם בעלים עשירים. זה עצוב (ריאיון 2, ספטמבר 2011).

אופירה מבחינה בדבריה בין מה שהייתה רוצה ללמוד לבין מה שעליה ללמוד כדי להתקדם במסלול הניצות שהבנתה לעצמה עוד בתקופה שלמדה בבית הספר. שאיפתה לניצות לא הייתה כרוכה כלל בניהול מאבק בהוריה ובבני משפחתה או בעימות מולם, ואת מאבקה היא הפנתה דווקא לאוכלוסיות המעמד הנמוך המאיימות, לתפיסתה, על תהליך הניצות שלה:

אופירה: אבא שלי עבד בעוד עבודה ועוד עבודה כדי לפרנס את המשפחה, וזה מוערך בעיניי. פחות מוערך בעיניי זה לאפשר לנשים פראקסלנס, עלידי הגדרה של מדינה, לוותר לעצמם. תאפשרו להם לקנות בתים מוזלים אבל לא להקים משכנות עוני וגטאות עוני [...] אני לא אומרת שזה לא בסדר שהמעמד הנמוך התעורר במחאה אבל זה לא המאבק שלי! [...] מה זה הקצבת ילדים הזאת לחרדים ולערבים? לוקחים לי מהמשכורת הזעומה שאני מרוויחה כדי לתת למישהו אחר בשביל שהערכים שלו, שהוא יגדל אותם לפיהם לא יתרמו

לי בסופו של דבר שום כלום. הם לא ילכו לצבא, הם לא יעשו שירות לאומי, חלקם לא ידעו עברית אפילו. פעם חשבתי שזו בושה להגיד מה שאני אומרת עכשיו, שזה גזעני ושזה זה, היום לא, חאלס. זה לא גזעני (ריאיון 2, ספטמבר 2011).

דבריה של אופירה נאמרו במסגרת המחאה החברתית של קיץ 2011. מעניין שעצם המחאה החברתית עוררה בה הערכה רבה יותר להוריה בשל ניסיונם לתמוך בילדיהם ולסייע להם גם כאשר האמצעים שעמדו לרשותם היו מצומצמים. אל מול המרואיינים שהתקשו לעזוב את בית ההורים בשל מחויבויות משפחתיות ותחושה של קשרי משפחה הדוקים, ואל מול המרואיינים שרצו לעזוב את בית ההורים על מנת להיפרד מהם, אופירה חזרה בחפץ לב אל שכונת ילדותה. היא בחרה לקבוע את מקום מגוריה בבית שכור בסמוך לבית הוריה. אמנם היא סירבה לחזור לבית ההורים עצמו למרות החיסכון הכספי הכרוך בכך, אך הסירוב נבע רק מכך שהזוגיות והאוטונומיה שיש לה בחינוך ילדיה היו חשובות לה כבעלת משפחה משלה:

אופירה: עשינו חישוב שאם היינו מקבלים את ההצעה של ההורים שלי לחזור לגור אתם, היינו חוסכים כל חודש משהו כמו 1,500 ש”ח. והם מאוד רצו. ותביני, אנחנו ביחסים מעולים ובעלי ביחסים מעולים אתם. הם אוהבים אותי מאוד. אבל גם הזוגיות שלנו חשובה לנו. חשוב לנו שבסוף הערב אנחנו שוכבים על הספה ורואים יחד טלוויזיה ואני יכולה לצעוק על בעלי והוא יכול לצעוק עליי בחזרה אם בא לו, וחשוב לנו לחנך את הילד לפי השיטות שלנו, לפי הדרך שלנו, וחשוב לנו שההורים שלי ימשיכו לאהוב אותנו כמו שהיה עד עכשיו, שאנחנו נמשיך לאהוב אותם, וכשאתה גר עם מישהו זה יותר קשה (ריאיון 3, יוני 2012).

מדבריה של אופירה עולה כי גם שכאשר היא חזרה לשכונה, המעבר לבגרות לא “השתבש” מבחינתה, בין היתר גם משום שלמדה במוסד להשכלה גבוהה והפכה לבעלת משפחה משל עצמה בגיל מוקדם יחסית. החזרה אל השכונה לא איימה עליה במובן זה ולא הייתה כרוכה ביצירת הבחנות אתנו־מעמדיות.

לסיכום, שלא כמו המרואיינים המזרחים התופסים את עצמם כמי שתומכים ונותנים יותר למשפחתם, פעמים רבות על חשבון צורכיהם הפרטיים, מרואיינים כמו אופירה מקבלים תמיכה מהוריהם, בדומה למרואיינים האשכנזים. במשפחות תומכות, כמו במשפחתה של אופירה, הזהות האתנית שקופה יחסית. אמנם צעירים אלו אינם מוחקים את זהותם האתנית ואינם מתכחשים לה, אך הם ממעיטים בחשיבותה ועוסקים בעיקר בזהות המעמדית המסייעת להם בפרויקט הניעות האישי.

דיון: קרובים/רחוקים

מאמר זה מחבר בין דיון בזהויות אתנו-מעמדיות לבין יחסים בין-דוריים במשפחה, וזו תרומתו. ממצאי המחקר מלמדים כי הצעירים "קוראים" ו"מאבחנו" תרבותית את המיקום האתנו-מעמדי של הוריהם ומשתמשים באבחנות אלו באופנים שונים כדי להתמקם בהיררכיה האתנו-מעמדית ולהסביר ואף להצדיק את מיקומם בחברה הרחבה. באופן ייחודי, הממצאים מלמדים כי המרואיינים האשכנזים (מן המעמד הבינוני והגבוה) משתמשים בעיקר באסטרטגיה של שימור והמשכיות, ואילו המרואיינים המזרחים (מן המעמד הנמוך) משתמשים בכמה אסטרטגיות הכוללות התייחסויות שונות לזהויותיהם האתניות.

אסטרטגיית השימור המעמדי של המרואיינים האשכנזים צובעת את יחסיהם עם הוריהם בהמשכיות ובדמיון בין מסלול חייהם לבין מסלול החיים של הדור המבוגר. הם מאמצים את הזהות המעמדית העיוורת לאתניות הלבנה ומסבירים את הפער בינם לבין דור זה במונחים של יחידות דוריות, ולא במונחים של פערים תרבותיים. חוויית ההמשכיות והשימור שהם מדווחים עליה, ובעיקר תחושת הביטחון של שעתוק מעמד ההורים, פועלת כהון תרבותי המזכיר במידה רבה את תחושת הזכאות שלארו הצביעה עליה (Lareau, 2003) כקריטית לפנומנולוגיה של זהות פריבילגית. בהקשר זה, מושג הנפרדות מן ההורים מעניין ביותר משום שבעוד השיח הפסיכולוגי והאינדיווידואלי מעודד נפרדות (לשם יצירת עצמי עצמאי) בקרב בני ה-20, הרי המרואיינים מתארים חוויות של המשכיות מתוך שאיפה ליצירה של זהות מעמדית הקרובה לזו של הוריהם. ניתן לטעון בהקשר זה כי המרואיינים חשו איום מסוים משום שלא יוכלו לשחזר את הישגי ההורים בשל מגבלות כלכליות שונות, ועל כן הם נזקקו יותר לפרקטיקות של המשכיות.

הצעירים האשכנזים עסוקים בפרויקט של שימור, ועל כן, לטענתי, הקול שהם מביעים אחיד יותר. לעומת זאת, הפרויקט של הצעירים המזרחים מורכב יותר, שכן לעתים הוא חושף את מיקומם השולי והמוחלש. הצעירים המזרחים משתמשים אפוא בפרקטיקות מגוונות של התמקמות אתנו-מעמדית, בניגוד לדינמיקה הרווחת בספרות המחקר הישראלית של דחיקת הזהות המזרחית לשוליים לטובת אימוץ זהות מעמדית של המעמד הבינוני (ראו, למשל, הישראלי, 2016; שושנה, 2013; Mizrahi & Herzog, 2012). בין שהמרואיינים המזרחים מצליחים בפרויקט הניעות ובין שאינם מצליחים בו, הם מפרשים זאת לאור יחסיהם עם הוריהם. במסגרת מהלך פרשני זה יש הנוטים לרומנטיזציה של הזהות האתנו-מעמדית של הוריהם כדי להצדיק את מיקומם החברתי. יש הממקמים את ההורים כ"אחרים" וכמובחנים ומביטים בהם במבט מזלזל ומנמיך מתוך כוונה לבנות לעצמם מיקום אתנו-מעמדי חדש, ויש הרותמים את ההורים לטובת ניעות מעמדית.

את הדרכים שהצעירים ”מפרשים“ בהן את הוריהם ניתן למקם על שלושה צירים אנליטיים: (1) דור הצעירים התופס את עצמו כדומה להוריו או כממשיכם, ולחלופין כשונה או כנפרד מהוריו; (2) המשמעות שהצעירים מעניקים לפרקטיקות של דמיון לעומת המשמעות המוענקת לפרקטיקות של הבחנה; (3) ההשלכות החברתיות של התמקמות הצעירים מול זהותם האתנו־מעמדית של הוריהם. באופן פרדוקסלי, שתי הקבוצות – הן הקבוצה של המרואיינים האשכנזים והן קבוצת המרואיינים המזרחים, שהשיח האתני מעוגן בה בתרבות מסורתית ודודו הוא מייצגה – משתמשות בזהות האתנו־מעמדית של ההורים כדי להצדיק את הדמיון בינם לבין הוריהם. אף על פי שהעניקו משמעות חיובית למאפיינים האתנו־מעמדיים של הוריהם, משמעויות אלו אינן זהות. בעוד המרואיינים האשכנזים מבקשים, כאמור, לשמור על מעמד ההגמוני של ההורים, צעירים מזרחים הנוקטים פרקטיקה דומה ”נותרים במקום“ ונאלצים להסביר ולהצדיק את מיקומם האתנו־מעמדי. מי שעושים את פעולת ההבחנה הם בעיקר המרואיינים המזרחים שצלחו את פרויקט הניעות החברתית. מרואיינים אלו מלמדים כי ניעות בין־דורית כרוכה לא אחת בעבודת גבולות סמלית ובהבחנה אתנו־מעמדית בין־דורית.

בין שהמרואיינים נוקטים פרקטיקה זו או אחרת ובין שהם, למשל, נעים על רצף של קריאות תרבותיות, מרואיינים מזרחים המשתמשים בפרקטיקת הדמיון וכו' בזמן מודעים למחיר שהיא גובה מהם, קוראים ומפרשים את הוריהם דרך העדשה האתנו־מעמדית מתוך צורך להתמקם חברתית כצעירים בחברה הבוגרת בישראל.

מקורות

הישראלי, א' (2016). משפחה והשכלה: כניסתם של צעירים מזרחים מהפריפריה להשכלה הגבוהה. בתוך א' אדירקח וי' כהן (עורכים), דינמיות בהשכלה הגבוהה: אוסף מאמרים לכבודו של פרופ' אברהם יוגב (עמ' 139–159). תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.

רון, ס' (2009). שיחים של מזרחיות: דור ראשון ושני של מהגרות מזרחיות בעיר פיתוח בישראל (עבודת דוקטורט). באר שבע: אוניברסיטת בן־גוריון בנגב. שושנה, א' (2013). אתניות ללא אתניות – ”אני מעבר לסיפור הזה“: סדרי מדינה, חינוך וזהויות אתניות חדשות. סוציולוגיה ישראלית, יד, 245–266. ששון־לוי, א' (2008). ”אבל אני לא רוצה לעצמי זהות אתנית“: גבולות חברתיים ומחיקתם בשיחים עכשוויים של אשכנזיות. תיאוריה וביקורת, 33, 101–129. ששון־לוי, א' (2013). ”אני אשכנזי, ההורים שלי לא רואים את עצמם ככאלה“: הבדלים בין דוריים בתפיסות של אשכנזיות. בתוך ז' שביט, א' ששון־לוי וג' בן־פורת (עורכים), מראי מקום: זהויות משתנות ומיקומים חברתיים בישראל (עמ' 149–179). ירושלים: מכון ון ליר.

- Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. Oxford: Oxford University Press.
- Bourdieu, P. (1986) The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). New York, NY: Greenwood.
- Bourdieu, P. (1996). Understanding. *Theory, Culture and Society*, 13(2), 17-37.
- Bourdieu, P. (2004). *The science of science and reflexivity*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Bradley, H., & Devadason, R. (2008). Fractured transitions: Young adults' pathways into contemporary labor market. *Sociology*, 42, 119-136.
- Druta, O., & Ronald, R. (2017). Young adults' pathways into homeownership and the negotiation of intra-family support: A home, the ideal gift. *Sociology*, 51, 783-799.
- Furstenberg, F. F. Jr. (2010). On a new schedule: Transitions to adulthood and family change. *The Future of Children*, 20, 67-87.
- Furstenberg, F. F. Jr., Kennedy, S., McLyd, V., Rumbaut, R., & Settersten, Jr. (2004). Growing Up is harder to do. *Contexts*, 3, 34-41.
- Hendry, L. B., & Kloep, M. (2010). How universal is emerging adulthood? An empirical example. *Journal of Youth Studies*, 13, 169-179.
- Hermanowicz, J. C. (2013). The longitudinal qualitative interview. *Qualitative Sociological*, 36, 189-208.
- Lamont, M., & Mizrahi, N. (2012). Ordinary people doing extraordinary things: Responses to stigmatization in comparative perspective. *Ethnic and Racial Studies*, 35, 365-381.
- Lareau, A. (2003). *Unequal childhoods: Class, race, and family life*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Lee, E. M., & Kramer, R. (2012). Out with the old, in with the new? Habitus and social mobility at selective colleges. *Sociology of Education*, 86, 18-35.
- Mayer, U. K. (2009). New directions in life course research. *Annual Review of Sociology*, 35, 413-433.
- Mizrahi, N., Goodman, Y., & Feniger, Y. (2009). "I don't want to see it": Decoupling ethnicity from social structure in Jewish Israeli high schools. *Ethnic and Racial Studies*, 32, 1203-1225.
- Mizrahi, N., & Herzog, H. (2012). Participatory destigmatization strategies among Palestinian citizens, Ethiopian Jews and Mizrahi Jews in Israel. *Ethnic and Racial Studies*, 35(3), 418-435.

- Napolitano, L. (2015). "I'm not going to leave her high and dry": Young adults support to parents during the transition to adulthood. *The Sociological Quarterly*, 56, 329-354.
- Newman, K. S. (2008). Ties that bind: Cultural interpretations of delayed adulthood in Western Europe and Japan. *Sociological Forum*, 23, 645-669.
- Schoeni, R. F., & Ross, K. E. (2005). Material assistance from families during the transition to adulthood. In R. A. Settersten, Jr., F. F. Furstenber, & R. G. Rumbaut (Eds.), *On the frontier of adulthood: Theory, research and public policy* (pp. 396-416). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Seltzer, A., & Bianchi, M. (2013). Demographic change and parent-child relationships in adulthood. *Annual Review of Sociology*, 39, 275-290.
- Silva, M. J. (2012). Constructing adulthood in an age of uncertainty. *American Sociological Review*, 77, 505-522.
- Swartz, T. T., & O'Brien, K. B. (2009). Intergenerational support during the transition to adulthood. In A. Furlong (Ed.), *Handbook of youth and young adulthood: New perspectives and agendas* (pp. 217-225). London, England, & New York, NY: Routledge.
- Syed, M., & Mitchell, L. L. (2013). Race, ethnicity and emerging adulthood: Retrospect and prospects. *Emerging Adulthood*, 1, 83-95.
- Tabib-Calif, Y., & Lomsky-Feder, E. (2014). Symbolic boundary work in schools: Demarcating and denying ethnic boundaries. *Anthropology and Education Quarterly*, 45, 22-38.

